

 : 10.22034/MCAL.2026.23527.2522

An analysis of the defense mechanisms in the novel Carnival of the City based on Freud's psychological theory

Ezzat Molla Ebrahimi*, professor, Department of Arabic Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, University of Tehran, Tehran, Iran.

Maedeh Zolfaghari, M.A student in Arabic Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, University of Tehran, Tehran, Iran.

Received: 2025/09/21

Accepted: 2026/01/04

Introduction

In contemporary literature, particularly in the analysis of modern Arabic works, psychological theories, especially Freud's school of psychoanalysis, play a crucial role in interpreting the hidden psychological layers of characters. Attention to the mind and behavior of characters has deep roots in literary traditions, as writers and poets have long sought to reflect the psychological states and behaviors of individuals in their narratives and poems. One of the fundamental concepts in this regard is the notion of defense mechanisms, which emerged in classical psychoanalysis. Freud defined these mechanisms as unconscious reactions intended to reduce anxiety and preserve psychological balance. Depending on the individual's level of psychological development, these mechanisms may range from immature to mature forms. They encompass various strategies that individuals employ to cope with anxieties, tensions, and psychological crises, such as repression, denial, and projection, which manifest in human behavior and can serve as analytical tools in examining characters and their interactions within literary texts. Given Its complex psychological portrayal of characters and their inner conflicts, the novel Carnival of the City by Nuzha al-Ramlawi provides a suitable framework for analyzing these mechanisms through the lens of Freudian psychoanalysis. The main objective of this study is, therefore, to explore the psychological dimensions of the text and to reveal how defense mechanisms function within the narrative. To this end, the research first outlines the concept of defense mechanisms and the principles of Freudian psychoanalysis, and then it proceeds to analyze the characters and their behaviors in the novel. By focusing on the main characters, the study seeks to identify the psychological processes and defense mechanisms at work, and to demonstrate how these mechanisms influence the formation of the characters' inner conflicts, thereby offering a deeper and more comprehensive understanding of the psychological dimensions of the novel.

Methodology

The primary aim of this study is to explore the psychological dimensions of the text and to uncover how defense mechanisms operate within the narrative of *Carnival of the City*. The research process begins with clarifying the concept of defense mechanisms and outlining the principles of Freudian psychoanalysis. Subsequently, the analysis focuses on the main characters and their behaviors as portrayed in the novel. Through a close examination of the psychological processes and defense mechanisms employed by these characters, the study seeks to demonstrate how such mechanisms contribute to the formation of inner conflicts and tensions. By emphasizing the interactions and psychological struggles of the central figures, this approach provides a deeper and more comprehensive understanding of the psychological dimensions in the text.

Results and Discussion

The findings of this study indicate that individual psychological pressures within the context of harsh social and political conditions are better understood through the analysis of defense mechanisms. Each character in *Carnival of the City* exhibits specific defense strategies according to his or her psychological traits, emotional state, and situational circumstances. These mechanisms function not only as responses to internal tensions but also as reflections of the social and political environment depicted in the novel. The analysis of the main characters shows that Tamer, a teenager struggling with profound losses, family violence, social repression, and identity crises, primarily relies on reaction formation and fantasy. Reaction formation, considered as a normal neurotic defense, appears when Tamer confronts severe threats and humiliation from his stepfather, Rabhi. Instead of expressing anger or resentment, he unconsciously idealizes Rabhi as a symbol of resistance and dignity, which reduces his anxiety and maintains psychological cohesion.

Fantasy, a primitive defense commonly observed in adolescents under extreme stress, provides an inner refuge, allowing Tamer to escape harsh realities and construct an idealized mental world as compensation for emotional deprivation and existential pain. Rabhi, representing a psychologically distressed and helpless adult, mainly uses immature defense mechanisms. Displacement is seen as his suppressed anger and anxiety for life are projected onto Tamer through repeated verbal and physical aggression. Repression, functioning at a semi-mature level, involves the suppression of painful memories that resurface explosively with guilt and self-reproach. Regression occurs in critical moments, where he reverts to childlike behaviors, demonstrating his inability to confront reality and assume responsibility. These defenses temporarily protect Rabhi from psychological collapse but contribute to long-term isolation, aggression, and relational difficulties. Overall, defense mechanisms in the novel are closely tied to the characters' social and geographical context. Life in a camp marked by deprivation, humiliation, and violence fosters responses such as fantasy, regression, and displacement. The absent utopia of Jerusalem and other occupied spaces in the narrative functions as symbolic projections of desires, dreams, and psychological coping mechanisms. These findings demonstrate that the interplay between individual psyche and collective stress is central to understanding the characters' psychological responses. Defense mechanisms operate not only as tools for survival and resistance but also as indications of how historical, political, and spatial contexts affect personal psychology.

Conclusion

This study demonstrates that the defense mechanisms employed by the characters in *Carnival of the City* reflect both individual psychological processes and the socio-political pressures of their environment. Tamer's reactions and fantasies illustrate adolescent coping under extreme stress, while Rabhi's Immature and semi-mature defenses highlight the long-term consequences of unresolved trauma and guilt. By analyzing these mechanisms, the study offers a comprehensive understanding of how personal psyche interacts with collective social and political pressures. The research underscores the importance of considering both psychological and contextual factors in literary analysis, particularly in resistance literature. It also highlights the intricate ways in which internal conflicts are shaped by external environments.

Keywords: : Defense mechanism, Freud, Carnival of the City, Nuzha Al-Ramlawi, Internal conflicts.

References

- Cramer, P. (2008). Seven pillars of defense mechanism theory. *Social and Personality Psychology Compass*, 2(4), 1963–1981. <https://doi.org/10.1111/j.1751-9004.2008.00139.x>
- Freud, S. (2004). *Psychoanalysis and my life* (E. Enayat, Trans.). Tehran: Donya-ye Ketab. [In Persian].
- Freud, S. (2005). *Psychological defense mechanisms* (H. Gohari Rad & M. Javadi, Trans.). Tehran: Radmehr. [In Persian].
- Heller, S. (2010). *Freud encyclopedia* (M. Pardel, Trans.). Mashhad: Taraneh. [In Persian].
- Khalatbari, J., et al. (2017). *Fundamental issues in personality psychology (theories)* (4th ed.). Tehran: Sad. [In Persian].
- Lundin, R. W. (1999). *Theories and systems of psychology* (Y. S. Mousavi, Trans.). Tehran: Virayesh. [In Persian].
- Lee, J. (2022). *Conscious regression* (S. Sedighi, Trans.). Tehran: Ravashid. [In Persian].
- Molla Ebrahimi, E., & Hamzeh, R. (2022). Analyzing Men of the Sun by Ghassan Kanafani based on Freud's defense mechanism theory. *World Contemporary Literary Research*, 27(1), 480–502. <https://doi.org/10.22059/jor.2020.309360.2042>[In Persian].
- Mollali, K. (2022). *Fundamentals of Freudian-Lacanian psychoanalysis* (6th ed.). Tehran: Ney. [In Persian].
- Masoudi, A. (2017). *Psychological defense mechanisms*. Tehran: Danjeh. [In Persian].
- Parvin, L. (1994). *Personality psychology: Theory and research* (M. J. Javadi & P. Kadivar, Trans.; 2nd ed.). Tehran: Rasa. [In Persian].
- Pourafkari, N. (2008). *Comprehensive dictionary of psychology and psychiatry* (6th ed.). Tehran: Farhang Moaser. [In Persian].
- Ramlawi, N. (2019). *Carnival al-Madina*. Quds: Dar Al-Jundi Publishing & Distribution. [In Arabic].
- Schultz, D., & Schultz, S. E. (2024). *Theories of personality* (Y. S. Mohammadi, Trans.; 52nd ed.). Tehran: Homa. [In Persian].

Shamlou, S. (2021). Schools and theories in personality psychology (13th ed.). Tehran: Roshd. [In Persian].

Shirafkan, A. (2012). Theories of personality (2nd ed.). Tehran: Pوران Research. [In Persian].

doi: 10.22034/MCAL.2026.23527.2522

واکاوی مکانیسم‌های دفاعی رمان «کرنفال المدینة» بر اساس نظریه‌ی روانشناختی فروید

عزت ملاابراهیمی*، استاد گروه زبان و ادبیات عربی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه تهران، ایران

مأده ذوالفقاری، دانشجوی کارشناسی ارشد زبان و ادبیات عربی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه تهران، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۶/۳۰ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۰/۱۴

چکیده

مکانیسم‌های دفاعی، مفاهیم کلیدی در روان‌کاوی کلاسیک هستند که فروید آن‌ها را به‌عنوان واکنش‌های ناخودآگاه برای کاهش اضطراب و تعادل روانی معرفی کرده است. این سازوکارها بسته به سطح رشد روانی فرد، از اشکال ناپخته تا پخته متغیرند. رمان «کرنفال المدینة» از نزهة رملای در بستر ادبیات مقاومت، داستان نوجوانی به نام تامر را در اردوگاهی فلسطینی و آمیخته با خشونت روایت می‌کند. این مقاله به‌شیوه‌ی توصیفی-تحلیلی و با رویکرد روان‌شناختی، سازوکارهای دفاعی پنهان شخصیت‌های اصلی را شناسایی کرده و نشان می‌دهد که شخصیت‌ها بر اساس موقعیت و فشارهای اردوگاه، الگوهای دفاعی متمایزی را به‌کار می‌گیرند. از این رو، مطالعه‌ی حاضر با تأکید بر تعامل میان روان فردی و ساختارهای فشار جمعی، فهمی جامع‌تر از واکنش‌های روان‌شناختی شخصیت‌ها در متون مقاومت ارائه می‌دهد. یافته‌های پژوهش بیانگر آن است که مکانیسم‌های دفاعی در «کرنفال المدینة» نه به‌صورت صرفاً درونی، بلکه بر مبنای رابطه‌ی میان «نقش اجتماعی شخصیت» و «شدت فشارهای محیط اردوگاه» شکل می‌گیرند؛ به‌گونه‌ای که شخصیت فرودست‌تر به دفاع‌های خیالی‌تر و جبرانی روی می‌آورد و شخصیت فرادست‌تر، اما فروریخته و واکنش‌هایی ناپخته از خود بروز می‌دهد.

کلیدواژه‌ها: مکانیسم دفاعی، فروید، کشمکش‌های درونی، نزهة رملای، کرنفال المدینة.

مقدمه

مکانیسم‌های دفاعی، یکی از مفاهیم بنیادین روانکاوی است و به شیوه‌هایی اشاره دارد که افراد برای مقابله با اضطراب‌ها و بحران‌های روانی به کار می‌برند. این مکانیسم‌ها، نظیر سرکوب، انکار و فرافکنی، در رفتار انسان‌ها نمود می‌یابد و می‌تواند در تحلیل ادبیات شخصیت‌ها و تعاملات آن‌ها در متون ادبی مورد استفاده قرار گیرد. از این رو «مکانیسم‌های دفاعی تماماً انکار یا تحریف واقعیت هستند، به صورت ناهشیار عمل می‌کنند و در سطح هشیار ذهن انسان وجود ندارند» (شولتز و شولتز، ۱۴۰۳: ۶۶). از آنجا که رمان «کرنفال المدینة» نوشته‌ی نزهة رملایوی، به واسطه پردازش پیچیده‌ی روان‌شناختی شخصیت‌ها و کشمکش‌های درونی آن‌ها، زمینه‌ای مناسب برای تحلیل این مکانیسم‌ها از طریق روانکاوی فروید فراهم می‌آورد، نگارندگان در این پژوهش با اتخاذ رویکردی توصیفی-تحلیلی و با اتکا بر منابع کتابخانه‌ای، به بررسی و تحلیل روان‌کاوانه‌ی شخصیت‌های رمان مذکور پرداخته‌اند. در گام نخست، نظریه‌ی مکانیسم‌های دفاعی زیگموند فروید را به‌عنوان چارچوب نظری تحقیق مورد بررسی قرار داده، سپس با استخراج و تطبیق مصادیق این مکانیسم‌ها با رفتار و ذهنیت شخصیت‌های داستان، کوشیده‌اند تا نحوه‌ی واکنش روان انسان را در برابر تعارض‌های درونی، بحران‌های بیرونی و اضطراب‌های وجودی تبیین نمایند.

هدف اصلی این پژوهش، گشودن ابعاد روان‌شناختی متن و آشکارسازی نحوه‌ی عملکرد این مکانیسم‌ها در داستان است. فرایند تحقیق در این مقاله، پس از تبیین مفهوم مکانیسم‌های دفاعی و اصول روان‌شناسی فروید، به تحلیل شخصیت‌ها و رفتارهای آن‌ها در رمان «کرنفال المدینة» می‌پردازد. در این راستا، با تأکید بر تحلیل رفتارهای شخصیت‌های اصلی، تلاش می‌شود تا فرآیندهای روانی و مکانیسم‌های دفاعی موجود در داستان مورد بررسی قرار گرفته و چگونگی تأثیر آن‌ها بر شکل‌گیری درگیری‌های درونی شخصیت‌ها تحلیل شود تا به درک عمیق‌تر و جامع‌تری از ابعاد روان‌شناختی اثر کمک نماید. این پژوهش بر آن است تا با تکیه بر نظریه‌ی روان‌کاوی فروید، به واکاوی لایه‌های پنهان روان شخصیت‌های داستانی بپردازد و از خلال آن، پاسخی روشن به پرسش‌های زیر ارائه دهد:

۱. مکانیسم‌های دفاعی شخصیت‌های رمان کرنفال المدینة نوشته‌ی نزهة رملایوی بر اساس نظریه‌ی روان‌کاوی فروید چگونه نمود یافته‌اند؟
۲. چگونه می‌توان با استفاده از نظریه‌ی مکانیسم‌های دفاعی فروید، به درک ژرف‌تری از کشمکش‌های درونی شخصیت‌های رمان دست یافت؟

پیشینه پژوهش

پژوهش حاضر با تمرکز بر رمان کرنفال المدینة و تحلیل سازوکارهای دفاعی شخصیت‌های اصلی، تامر و ربی، تفاوت خود را در بررسی واکنش‌های روانی آنان در بستر ادبیات مقاومت و زندگی در اردوگاه فلسطینی نشان می‌دهد. به جهت گستردگی پژوهش‌های مرتبط با رویکرد مکانیسم‌های دفاعی فروید در رمان‌های فارسی و عربی، تنها می‌توان به مواردی از آنها بدین شرح اشاره کرد:

زینب حاجی و همکاران در مقاله‌ی «بررسی مکانیسم‌های دفاعی روان‌شناختی در رمان پل معلق»، (مطالعات داستانی، ش ۱: ۱۳۹۴) به تحلیل روان‌کاوانه‌ی شخصیت اصلی رمان پرداخته و نشان می‌دهند که نادر به دلیل احساس شدید گناه از مرگ خانواده‌اش، دچار تعارضات درونی شده و برای فرار از واقعیت، از مکانیسم‌های دفاعی متعددی نظیر جابجایی، همانندسازی، انکار، سرکوب و دلیل‌تراشی استفاده می‌کند. به‌ویژه، مکانیسم جابجایی در قالب خودآزایی و مرگاندیشی، تلاشی ناخودآگاه برای کاهش احساس گناه درونی اوست. همچنین همانندسازی با پیرمرد به نادر کمک می‌کند تا بار روانی تردید و اضطراب خود را تخفیف دهد. در پایان، نویسندگان نتیجه می‌گیرند که نادر برای مواجهه با بحران هویتی و روانی خویش، مدام به این مکانیسم‌ها پناه می‌برد و این امر نشان‌دهنده‌ی ناتوانی او در پذیرش واقعیت تلخ زندگی‌اش است. بهنام فارسی و همکاران در مقاله‌ی «نقد روان‌شناسی قهرمان رمان "العطر الفرئسی" با تکیه بر نظریه‌ی مکانیسم‌های دفاعی فروید»، (انجمن ایرانی زبان و ادبیات عربی، ش ۵۴: ۱۳۹۸) به تحلیل روان‌شناختی شخصیت اصلی داستان پرداخته و نشان می‌دهند که علی جرجار به عنوان نماینده‌ی طبقات محروم جامعه‌ی سودان، برای فرار از فشارهای روانی و امیال واپس‌زده‌ی خود، بیش از مکانیسم‌های دفاعی روانی دیگر از خیال‌پردازی استفاده می‌کند. این مکانیسم‌ها به او کمک می‌کنند تا با اضطراب‌ها و تنش‌های زندگی خویش مقابله کند؛ اما در نهایت زیاده‌روی در استفاده از مکانیسم‌های دفاعی مضر، منجر به عدم پذیرش واقعیت توسط فرد و در نهایت فروپاشی شخصیت وی گردید.

عزت ملا ابراهیمی و ریحانه حمزه در مقاله‌ی «تحلیل رمان مردان آفتاب از غسان کنفانی براساس نظریه مکانیسم دفاعی فروید»، (پژوهش ادبیات معاصر جهان، ش ۱: ۱۴۰۱) با بهره‌گیری از نظریه‌ی فروید، شخصیت‌های رمان مردان آفتاب را تحلیل کرده و نشان داده‌اند که شخصیت‌ها در مواجهه با فجایع آوارگی، از مکانیسم‌هایی دفاعی گوناگونی مانند سرکوب، فرافکنی و انکار استفاده می‌کنند. این پژوهش با رویکردی دقیق، به بررسی رابطه‌ی میان روان فردی و سرنوشت جمعی فلسطینیان می‌پردازد و بُعد روان‌شناختی مبارزه را روشن می‌سازد.

تاکنون درباره‌ی رمان کرنفال المدینه پژوهش قابل توجهی انجام نشده و تنها یک مقاله در این زمینه یافت شده است:

مهديه قیاسوند در مقاله‌ی خود با عنوان «بررسی تطبیقی رمان کرنفال المدینه و به کی سلام کنم؟ براساس نظریه شوالترا»، (سومین کنفرانس ملی تازه‌های روانشناسی تکاملی و تربیتی: ۱۴۰۳) به بیان جنبه‌های فمینیستی و بازنمایی مسائل زنان در دو رمان پرداخته است. با این حال پژوهش مذکور فاقد تحلیل روانکاوانه‌ی دقیق، به‌ویژه براساس نظریه‌ی روان‌تحلیلگری زیگموند فروید و مکانیسم‌های دفاعی شخصیت‌ها می‌باشد. از این رو پرداختن به لایه‌های ناهوشیار شخصیت‌های کرنفال المدینه و سازوکارهای روانی آنان در برابر رنج و جنگ ضروری است. این پژوهش با رویکرد روانکاوی و مکانیسم‌های دفاعی فروید، جهان درونی شخصیت‌ها را تحلیل می‌کند.

خلاصه‌ی داستان

رمان "کرنفال المدینه" روایت درد مردم فلسطین و بازتاب صدای آزادی‌خواهانه‌ی نرّه رملای است. داستان حول نوجوانی به نام "تامر" می‌گذرد که در اردوگاه آوارگان و زیر سلطه‌ی ناپدیری خشنی به نام "ربحی" زندگی می‌کند. تامر با خرده‌فروشی روزگار می‌گذراند و رؤیای آزادی، تحصیل و زندگی عزتمندانه را در دل دارد. فضای شهر اشغال‌شده و دیوارهای حائل فشار سیاسی و روانی را نشان می‌دهند. پایان باز روایت، مخاطب را به تأمل درباره‌ی سرنوشت او و آینده‌ی قدس وا می‌دارد.

مبانی نظری

اندیشه‌ی به‌کارگرفتن مکانیسم دفاعی نخستین بار در سال ۱۸۹۴ توسط زیگموند فروید مطرح شد. به نظر او، سازوکار دفاعی موجب کنار زدن افکار متعارض یا ناخوشایند از حیطه‌ی هوشیاری می‌شود و اضطراب فرد را کاهش می‌دهد (موللی، ۱۴۰۱: ۲۵). تعمق در رفتار افراد نشان می‌دهد که در پس کوچک‌ترین کنش نابهنجار هر فرد، اضطراب عمیقی وجود دارد که زیربنای تمام ناهنجاری‌های روانی اوست (شاملو، ۱۴۰۰: ۳۹). بنابراین، افراد برای کاستن از بار اضطراب روحی خود، به راهکارهایی ناهشیار متوسل می‌شوند که اغلب نوعی تحریف در ادراک را به همراه دارد. این روش‌ها در هنگام بروز ناگواری، بدون هیچ دگرگونی در چگونگی آن ناگواری، تنها شیوه‌ی ادراک یا اندیشه‌ی فرد را درباره‌ی آن دگرگون می‌کند؛ لذا می‌توان گفت «در تمام مکانیسم‌های دفاعی گونه‌ای از خود فریبی در کار است» (مسعودی، ۱۳۹۶: ۱۵).

ویژگی مشترک تمام مکانیسم‌های دفاعی این است که آن‌ها انکار یا تحریف واقعیت هستند و به صورت ناهشیار عمل می‌کنند؛ بدین معنی که در سطح هشیار تصورات تحریف نشده یا غیر واقعی از خود و محیط اطراف دارد (خلعبری و همکاران، ۱۳۹۶: ۲۹). این مکانیزم‌ها همچنین آدم‌ها را از کمبود یا نبودن اعتماد به نفس نجات می‌دهند و نهایتاً مانع از هم فروپاشی شخصیت آنها می‌شوند (کرامر^۱، ۲۰۰۸: ۱۹۶۳-۱۹۸۱). فروید، بروز مکانیسم‌های دفاعی را هرگز یک بیماری نمی‌پندارد و معتقد است که این مکانیسم‌ها در ابقای رفاه روانی طبیعی نقش اساسی ایفا می‌کنند. او همچنین عقیده دارد انسان‌ها خواه به هنجار و خواه نروتیک، از یک گروه مکانیسم‌های دفاعی با درجات مختلف، بهره می‌برند (پورافکاری، ۱۳۸۶: ۳۷۲). بر این اساس، مکانیسم‌های دفاعی، بخش جدایی‌ناپذیر از ساختار روانی انسان هستند که در تعادل‌بخشی به هیجان‌ها و حفظ هویت انسانی نقش مؤثری دارند.

بررسی انواع مکانیزم‌های دفاعی در رمان کرنفال المدینة

فروید معتقد است که مشکلات روانی در نتیجه‌ی تعارض میان سه‌نظام شخصیت یعنی نهاد، خود و فراخود پدید می‌آیند. هنگامی که خطری، «خود» را تهدید می‌کند، فرد برای مواجهه با آن، یا به راهکارهای واقع‌بینانه‌ی حل مسأله روی می‌آورد، یا با توسل به سازوکارهای دفاعی، واقعیت را تحریف یا انکار می‌کند. از مهم‌ترین این سازوکارها می‌توان به فرافکنی، سرکوب، توجیه‌سازی، واپس‌روی، انکار، واکنش‌وارونه، همانندسازی و جبران اشاره کرد (الجبور و الآخرون، ۲۰۲۰: ۱۵۹).

در متن رمان، «تامر»، نوجوان فلسطینی آواره‌ای است که پس از مرگ والدین، زیر سلطه‌ی «ربحی» زندگی می‌کند و نماد نسلی رنج‌کشیده و آزادی‌خواه است. ربیحی شخصیتی تراژیک و فروپاشیده است؛ یک انقلابی سابق که اکنون به مردی الکلی، پرخاشگر و گرفتار عذاب وجدان بدل شده است.

واکنش‌وارونه

این واکنش بدان معناست که «فرد نگرش‌هایی را اتخاذ می‌کند که به کلی با امیال ناخودآگاه او تضاد دارد» (فروید، ۱۳۸۴: ۲۴). از این رو «وقتی ابراز یک گزینه به اضطراب زیاد منجر می‌شود، ممکن است مخالف آن، جایگزین شود که به آن، مکانیزم دفاعی واکنش وارونه می‌گویند. این مکانیزم را اغلب می‌توان از ابراز اغراق آمیز آن تشخیص داد» (لاندين، ۱۳۷۸: ۲۷۳). در صحنه‌ای از داستان کرنفال المدینة، شخصیت نوجوان، تامر، با خشونت کلامی و فیزیکی شدید ناپدری‌اش، ربیحی مواجه می‌شود؛ ناپدری‌ای که زمانی از مبارزان فلسطینی بوده، اما اکنون به فردی پرخاشگر و بی‌تعهد بدل شده است. تامر در صحنه‌ای با برخورد تند و جملات ناخوشایند ناپدری مواجه می‌شود که می‌گوید:

«تَعْصِي أَوْامِرِي يَا كَلْبُ؟... نَظَرَ فِي وَجْهِ رَبِحَى الْعَبُوسِ، رَأَى فِي حُمْرَةِ عَيْنَيْهِ غَضَبًا قَفَزَ مِنْ عَقْدَتِهِ الْجَائِمَةِ بَيْنَ حَاجِبَيْهِ فَارْدَادًا تَوْحُشًا، بَلْ رَأَهُ غَوْلًا يَتَنَكَّرُ فِي هَيْئَةِ إِنْسَانٍ. تَمَلَّكَهُ الْخَوْفُ، نَهَضَ مِنْ فِرَاشِهِ مَدْعُورًا عَلَى عَجَلٍ، أَتَقَنَّ أَنَّ الْخَارِجَ أَرْحَمَ مِنْ بَيْتِهِ الَّذِي اسْتَبَدَّ بِهِ رَبِحَى... نَظَرَ تَامِرٌ إِلَى رَبِحَى بِإِزْدِرَاءٍ وَقَالَ: لَا أُرِيدُ أَنْ أَعْمَلَ الْيَوْمَ، أَنَا تَعْبَانُ، لَا أَقْوَى عَلَى التَّحْرُكِ. صَرَخَ رَبِحَى ثَانِيَةً: فُمْ وَاشْتَغِلْ وَاجْلِبْ قُوتَ يَوْمِكَ، انْهَضْ يَا كَلْبُ - أَنَا لَسْتُ كَلْبًا، أَنَا إِنْسَانٌ... - بَلْ كَلْبٌ وَابْنُ كَلْبٍ...» (رملاوي، ۲۰۱۹: ۴-۵).

این وضعیت، نشانگر شدت تحقیر و تهدیدی است که نوجوانی در سن تامر از جانب ناپدری خشن خود تجربه می‌کند؛ تحقیرهایی بی‌پای که با تهدید و خشونت فیزیکی همراه است. به نظر می‌رسد واکنش طبیعی این نوجوان در چنین شرایطی باید ابراز خشم، عصیان یا حتی ترس آشکار باشد. اما تامر، به جای ابراز خشم مستقیماً در دفاع از خود، وارد نوعی خطابه‌ی احساسی می‌شود که در آن به تحسین گذشته انقلابی ناپدری‌اش می‌پردازد. از این رو خطاب به ربیحی می‌گوید:

«أَرْجُوكَ لَا تَشْتِمْنِي وَلَا تَشْتِمِ أَبِي، أَنْسَيْتَ أَنَّكَ أَعَزُّ أَصْدِقَائِهِ؟ بَلْ أَنْتَ أَكْثَرُ شَخْصٍ كَانَ يُحَدِّثُنِي عَنْهُ، عَنْ كَرَمِهِ وَخُلُقِهِ، عَنْ تَعَاوُنِهِ وَتَضَحِّيَاتِهِ. لَنْ أَلُومَكَ، فَقَدْ أَنْسَيْتَ الْمُحَدِّثَاتِ أَبِي الَّذِي كَانَ رَفِيقًا بِاللُّضَالِ، كَانَ يَدُكُ الَّتِي رَشَقَتِ الْحِجَارَةَ وَتَصَدَّتْ لِلْمَرْكَبَاتِ، وَكُنْتَ يَدَهُ الَّتِي كَتَبَتْ عَلَى الْجُدْرَانِ أَوْفَى الشُّعَارَاتِ، وَوَزَعَتْ الْمَنَشُورَاتِ، وَأَشْعَلَتْ الْإِطَارَاتِ، وَفِي أَمْسِيَاتِ الثُّورَةِ كُنْتُمْ الْعُضَبِ، أَنْسَيْتَ صَدِيقَكَ الَّذِي هَتَفَ مَعَكَ لِلْحُرِّيَّةِ؟ أَنْسَيْتَ أَنَّ أَنْفَاسَهُ نَامَتْ بَيْنَ يَدَيْكَ، يَوْمَ قَضَى شَهِيدًا بَيْنَ الْحِجَارَةِ؟» (همان: ۵-۶).

این سخنان، به روشنی نشانه‌ای از فعال‌شدن مکانیزم دفاعی واکنش وارونه در روان نوجوان است. در اینجا، تامر با آنکه خشم، ترس و شاید حتی تنفر شدیدی نسبت به ربیحی احساس می‌کند، اما به جای ابراز احساسات درونی خود، او را به عنوان اسطوره‌ی فداکاری و مقاومت معرفی می‌نماید. این تحسین، در لحظه‌ای ابراز می‌شود که تحقیر روانی و تهدید فیزیکی در اوج خود قرار دارد. این هم‌زمانی دقیق، نشانه‌ای قوی بر عملکرد دفاعی و ناخودآگاه واکنش وارونه است. از منظر انگیزشی، تامر تحت فشار دوگانه‌ای قرار دارد؛ از یک‌سو، ترس از خشونت واقعی و قدرت فیزیکی ناپدری و از سوی دیگر، وفاداری اخلاقی نسبت به کسی که زمانی دوست پدر شهیدش بوده است. ذهن او نمی‌تواند این دوگانگی روانی را تحمل کند. در نتیجه، احساس نفرت و خطر را در درون خود سرکوب می‌کند و آن را به تحسینی احساسی و آرمانی تبدیل می‌سازد. او تصویری از ناپدری ارائه می‌دهد که دیگر در واقعیت وجود ندارد. اگر واکنش تامر صرفاً آگاهانه بود، می‌توانست از ربیحی انتقاد کند و با لحنی واقع‌گرایانه بگوید: تو زمانی مبارز بودی، ولی حالا خشن و مستبد شده‌ای. اما برعکس در اوج لحظه‌ی تهدید، تصویری کاملاً وارونه از واقعیت ارائه می‌دهد؛ رفتاری

که نشانه‌ای از مکانیسم دفاعی ناخودآگاه است، نه قضاوت منطقی آگاهانه. در یک جمع‌بندی کلی می‌توان گفت که واکنش تامر در مواجهه با ربحی، به‌ویژه تحسین گذشته‌ی انقلابی او در لحظه‌ای که واقعیت رفتار کنونی‌اش خشن، تحقیرآمیز و سلطه‌گرانه است، نمونه‌ای بارز از مکانیسم دفاعی واکنش وارونه به شمار می‌رود. به‌کارگیری چنین مکانیسمی در نوجوانی که در بستری از توهین، تهدید و تجربه‌ی خشونت به سر می‌رد و با فقدان پدر و مادر، فروپاشی آرمان‌ها را تجربه کرده است، از منظر روان‌کاوی کاملاً قابل درک است و می‌توان آن را یکی از نشانه‌های درگیری درونی میان «واقعیت بیرونی» و «سازه‌های روانی درونی» دانست.

خیال‌پردازی

انسان‌های حساس و عاطفی، خیلی زود در اثر مواجه‌شدن با مشکلات و معضلات زندگی، از حقایق تلخ عقب‌نشینی می‌کنند و به مکانیزم خیال‌بافی و رؤیای‌پروری پناهنده می‌شوند. در واقع روح انسان از این طریق با بی‌حس ساختن خود و فرار از حقایق می‌کوشد از درک رنج و سختی دوری کرده و از شدت احساس درد خود بکاهد (فروید، ۱۳۹۲: ۱۰۳). در فرازی از داستان، هنگامی که تامر به چهره‌ی عبوس ربحی نگاه می‌کند و سرخی چشمان او را با خمر، خشم و خشونت پیوند می‌زند، ترسی عمیق وجودش را فرا می‌گیرد. تصویرسازی ذهنی او از ناپدری‌اش که به شکل گولی در لباس انسان، بازنمایی می‌شود، نشان‌دهنده‌ی شدت اضطرابی است که شخصیت نوجوان داستان تجربه می‌کند. در همین لحظه، مکانیزم دفاعی خیال‌پردازی به‌عنوان یک واکنش روانی ناخودآگاه برای کاهش اضطراب فعال می‌شود. ذهن تامر که توان مقابله‌ی فعال با تهدیدهای ناپدری خشن را ندارد، واقعیت تهدیدآمیز را از طریق بزرگ‌نمایی تصویری و سپس پناه بردن به دنیای درونی و خیالی، به شکلی دیگر تجربه می‌کند. رفتار او که با شتاب از رختخواب بلند می‌شود و محیط بیرون را مهربان‌تر از این خانه می‌بیند، در سطح بدنی نوعی گریز از تهدید است؛ اما آنچه مهم‌تر است، گریز ذهنی و روانی او به خاطره و حضور آرمانی مادر است که او را از اضطراب فعلی جدا می‌سازد. در ادامه‌ی این صحنه، راوی اشاره می‌کند که:

«بَلْ رَأَى غَوْلًا يَتَنَكَّرُ فِي هَيْئَةِ إِنْسَانٍ. تَمَلَّكَهُ الْخَوْفُ، نَهَضَ مِنْ فِرَاسِهِ مَذْعُورًا عَلَى عَجَلٍ، أَيَقِنَ أَنَّ الْخَارِجَ أَرْحَمُ مِنْ بَيْتِهِ الَّذِي اسْتَبَدَّ بِهِ رَبِحِي، زَوْجُ أُمِّهِ الَّتِي مَاتَتْ قَبْلَ أَشْهُرٍ، وَقَدْ تَرَكَتْ لَهُ أَكْبَرَ مَآسِيهَا.» (رملای، ۲۰۱۹: ۵).

این جمله به‌روشنی کمبود عاطفی عمیق و فقدان منبع حمایت روانی در زندگی تامر را آشکار می‌سازد. در غیاب مادر، تامر فاقد هرگونه جایگزین عاطفی و منبع همدلی است. بنابراین، به‌جای تلاش برای مواجهه با واقعیت تهدیدآمیز، ذهن او به سمت تصویرسازی خیالی از مادر حرکت می‌کند. جمله‌ی کلیدی: «لَا أَهْلَ

لَهُ فِي غِيَابِهَا، وَلَا صَدْرٌ يُدْخِلُهُ فِي شَعَاغِ الْقَلْبِ غَيْرُ صَدْرِهَا، فَكَمْ مِنَ الْمَرَّاتِ تَمَنَّى لَوْ أَنَّهَا بِقُرْبِهِ تَسْدِلُ سَتَائِرَ حَنَانِهَا عَلَيَّ نَوَافِدِ حِرْمَانِهِ.^۵» (همان) نشان از این مکانیزم دفاعی دارد.

در این مکانیزم دفاعی که فروید آن را در دسته دفاع‌های ابتدایی و ناپخته طبقه‌بندی می‌کند، فرد در برابر فشار روانی و واقعیت‌های تحمل‌ناپذیر، به دنیایی خیالی پناه می‌برد که در آن نیازهای برآورده نشده‌اش به شکلی ذهنی ارضا شوند. در این جا، تامر مادری خیالی و مهربان را تصور می‌کند که با محبتش، پنجره‌های محرومیت زندگی او را می‌پوشاند. این تصویر نه یک یادآوری ساده یا خاطره‌ای عاطفی، بلکه نوعی پناه روانی و احضار ذهنی جایگزین برای مادر است که کارکرد آن، کاهش اضطراب، ترمیم خلأ عاطفی و فاصله‌گیری ذهنی از واقعیت‌های رنج‌آور است. تصویر مادر در این صحنه به صورت یک نماد روانی ظاهر می‌شود که نمادی از امنیت، درک‌شدن و عشق بی‌قید و شرط است؛ نمادهایی که در نبودشان، ذهن شخصیت نوجوان به‌ناچار به ساخت نسخه‌های درونی‌شده و خیالی از آن‌ها روی می‌آورد. در واقع، تامر با بازآفرینی ذهنی مادر، نوعی جایگزین‌سازی روانی انجام می‌دهد که در ساختار دفاعی فرویدی به خوبی شناخته شده است. این خیال‌پردازی، اگرچه او را موقتاً از درد و خشونت ناپدیری جدا می‌کند، اما راهکاری واقعی و مؤثر برای حل بحران نیست؛ بلکه نوعی فاصله‌گیری موقت از تهدید بیرونی به کمک پناه بردن به درون است. در مجموع، خیال‌پردازی تامر در این صحنه نه یک انتخاب آگاهانه بلکه مکانیسمی ناخودآگاه برای مقابله با واقعیت دردناک است. نمونه‌ی دیگری از بروز مکانیسم خیال‌پردازی را می‌توان در فرازی از رمان دید که تامر، شخصیت اصلی داستان، پس از تجربه‌ی رنج‌های شدید ناشی از حضور ناپدیری‌اش، ربیحی و زندگی در فضای خشونت‌زای اردوگاه، به ترس، نفرت و احساس بی‌پناهی دچار می‌شود. در همین زمینه، در لحظه‌ای آمیخته به خشم و اضطراب، زبان به نفرین می‌گشاید و در ذهن خود ربیحی را به شکل گول سنگدل اهریمنی تصور می‌کند. او از ترس اینکه مبدا ربیحی، مانند دفعات پیش او را تعقیب و تحقیر کند، مدام به پشت‌سرش نگاه می‌کند. این احساس تعقیب و تهدید مداوم، نشانه‌ی ذهنی‌سازی واقعیت تروماتیک و اضطراب روانی شدید است. در چنین موقعیتی، تامر به‌جای مواجهه با واقعیت خشن اطراف خود، به تصویرسازی ذهنی و آمالی پناه می‌برد که بارزترین نمونه‌ی آن را در این فراز می‌توان دید:

«يا الله.. كَمْ مِنَ السَّنَوَاتِ يَلْزُمُنِي حَتَّى أَكْمَلَ تَعْلِيمِي.. وَأَعْمَلَ بِشَهَادَتِي كَمَا كَانَتْ تُحِبُّ أُمِّي وَأَوْصَتْنِي؟ وَكَمْ مِنَ السَّنَوَاتِ يَلْزُمُنِي لِأَتَزَوَّجَ مِنْ زَيْنَةَ، نَنَائِ بَعِيدًا عَنِ الْمُحَيِّمِ، نَهْرُبُ مِنْ زَمَنٍ لَا نُحْسُهُ زَمَنًا، وَ مِنْ مَكَانٍ لَا يَلِيقُ بِنَا؟ زَيْنَةَ.. مَا أَجْمَلَهَا! لَا شَيْءٌ يُسْعِدُ أَيَّامِي غَيْرَهَا.» (همان: ۱۱).

در این بخش تامر با جزئیات کامل، آینده‌ای آرمانی را در ذهن خود بازسازی می‌کند که در آن، از ساحت تحقیر و رنج، به قلمرو آزادی، عشق و موفقیت منتقل می‌شود. این آینده‌ی آرمانی، نه مبتنی بر طرحی عملی، بلکه حاصل نیاز شدید روان به رهایی از وضعیت دردناک موجود است. او با ساختن این سناریوی ذهنی، درد فقدان مادر، تحقیرهای ناپدیری، تهی‌بودن زندگی در اردوگاه و محدودیت‌های اجتماعی را از سطح آگاهی خود دور می‌سازد. این واکنش روانی، به‌روشنی نشانه‌ی بروز مکانیزم دفاعی خیال‌پردازی را پدید می‌آورد. در اینجا، تامر در خیال خود، به سه نیاز روانی بنیادین پاسخ می‌دهد: امنیت و موفقیت (با تحصیل و کار)، عشق (ازدواج با زینت) و آزادی (خروج از اردوگاه). این پاسخ‌ها، صرفاً جبرانی و پاسخی دفاعی به اضطراب وجودی ناشی از فقدان، طرد و تحقیر هستند. در واقع، تامر به‌جای آن‌که به‌طور عینی برای تغییر وضعیت زندگی‌اش اقدامی کند، یا حتی مستقیماً با واقعیت روبرو شود، به مکانیزم دفاعی خیال‌پردازی پناه می‌برد تا تعادل روانی خود را حفظ کند. کاربرد این دفاع روانی، به‌ویژه در نوجوانی که مرحله‌ای بحرانی از شکل‌گیری هویت و استقلال روانی را تجربه می‌کند، بسیار شایع به نظر می‌رسد. هرچند در مورد تامر، کاربرد این مکانیزم نقش حفاظتی دارد، اما در عین حال، نوعی انفعال در برابر واقعیت‌ها نیز در آن نهفته است؛ زیرا تامر هیچ‌گونه برنامه‌ی عملی برای تحقق آینده‌ی خود ارائه نمی‌دهد؛ بلکه صرفاً با استفاده از افعال آینده و لحن تمنایی، خود را از اکنون رنج‌آلود جدا می‌کند و به آینده‌ای خیالی و رؤیایی پناه می‌برد. در نتیجه، این بخش از داستان به‌وضوح نشان دهنده‌ی بروز مکانیزم دفاعی خیال‌پردازی در ذهن تامر است. وی با این تصویرسازی ذهنی، تعادلی موقت در روح و روان خود برقرار می‌سازد.

جابجایی

فروید در تعریف مکانیسم دفاعی جابجایی، بر این باور است که «اگر موضوعی که تکانه‌ی نهاد را ارضا می‌کند، در دسترس نباشد، ممکن است شخص، آن تکانه را با چیز دیگری جابجا کند؛ بنابراین انتقال احساسات، هیجان‌ها و تکانه‌های اضطراب‌زا از یک شخص یا شیء به فرد و یا شیء امن‌تر و قابل‌پذیرش‌تر را جابجایی می‌گویند که به نوعی تخلیه‌ی احساسات فروخورده بر سر اهداف بی‌خطرتر (افراد زیر دست، تحت فرمان، وابسته و یا ضعیف‌تر) است» (فروید، ۱۳۸۴: ۶۰). به اعتقاد فروید، رشد روانی انسان «در جهت مجموعه‌ای از جابه‌جایی‌های انرژی و جانشین‌سازی‌های شیء پیش می‌رود» (لاندین، ۱۳۷۸: ۲۷۰). در یکی از صحنه‌های کلیدی رمان، ربیحی با خشونت تامر را از خواب بیدار می‌کند و او را به دستفروشی در بازار مجبور می‌سازد. این رفتار، نمونه‌ی بارزی از مکانیزم دفاعی جابجایی است که به معنای تخلیه‌ی خشم و اضطراب ناشی از فشارهای روانی عمیق و امیال سرکوب شده بر روی هدفی ضعیف‌تر و قابل‌دسترس‌تر

می‌باشد. این مکانیزم دفاعی، به فرد امکان می‌دهد که از مواجهه‌ی مستقیم با منبع اصلی تنش روانی اجتناب کند و بقای روانی خود را حفظ نماید. از این رو بر اساس شواهد متنی در داستان، ربیحی با صدایی خشن و پرخاشگرانه به تامر می‌گوید:

«نَهَضَ رَبِحَى الْأَجْرِدِ مِنْ نَوْمِهِ، وَقَدْ تَدَلَّى شَعْرُهُ الْمُنْكَوْشَ عَلَى عَيْنَيْهِ الْمُتَوَهَّجَتَيْنِ. تَعَمَّدَ الْجَلْبَةَ لِيَصْحُو تَامِرٌ مِنْ نَوْمِهِ وَيَعْدُو إِلَى الْبَيْعِ كَالْمُعْتَادِ، زَلْزَلَ صِرَاحُهُ حَيْطَانَ الْبَيْتِ فَأَوْشَكَتْ عَلَى السَّقُوطِ، رَاحَ الرِّدَادُ الْمُتَمَرِّجُ بِرَائِحَةِ النَّوْمِ وَالْخَمْرِ يَتَطَايَرُ مِنْ فَمِهِ فَيَسْتَقِرُّ عَلَى شَارِبِيهِ الشَّارِدِينَ. اِنْحَنَى عَلَى تَامِرٍ وَهُوَ نَائِمٌ، كَشَفَ عَنْ وَجْهِهِ وَرَمَى غِطَاءَهُ نَحْوَ الصُّوْرِ. اِنْتَفَضَ تَامِرٌ وَبَدَأَ مُتَذَمِّرًا، أَمَرَ نَفْسَهُ بِعَدَمِ الطَّاعَةِ وَحَثَّهَا عَلَى الْعِصْيَانِ. صَرَخَ رَبِحَى مَرَّةً أُخْرَى: اِسْتَيْقِظْ، فَالْبَيْعُ يَنْتَظِرُكَ.» (رملاوی، ۲۰۱۹: ۴).

این صحنه و جملات امری، نشان‌دهنده‌ی فشار روانی و حالت عصبی ربیحی است. از بیان او می‌توان شدت اضطراب و خشم پنهانی‌اش را دریافت که برای تخلیه‌ی آنها نیاز به هدفی دارد. از طرفی، وقتی تامر مقاومت می‌کند، ربیحی با خشونت فیزیکی و تهدید به کمر بند او را مورد ضرب و شتم قرار می‌دهد و با عصبانیت کلمات رکیکی را نثار او می‌کند. شدت ناسزاگویی و خشونت فیزیکی، فراتر از واکنش طبیعی به نافرمانی کودکانه است و نشان‌دهنده‌ی تخلیه‌ی خشم انباشته‌ای است که منشأ آن مسائل عمیق‌تری است که نویسنده در رمان بیان می‌کند:

«نَظَرَ فِي وَجْهِ رَبِحَى الْعَبُوسِ، رَأَى فِي حُمْرَةِ عَيْنَيْهِ غَضَبًا قَفَرًا مِنْ عُقْدَتِهِ الْجَائِمَةِ بَيْنَ حَاجِبَيْهِ فَازْدَادَ تَوَحُّشًا، بَلْ رَأَهُ غَوْلًا يَتَنَكَّرُ فِي هَيْئَةِ إِنْسَانٍ.» (همان: ۳).

توصیف چهره‌ی عبوس و چشم‌های سرخ ربیحی که خشمی شعله‌ور شده را نمایش می‌دهد، تصویری از بحران روانی و عاطفی او ارائه می‌کند؛ ربیحی در وضعیت روانی بسیار پیچیده‌ای قرار دارد. مرگ همسرش و پیش از آن، اعتیاد به مواد مخدر، او را در مسیر سقوط اخلاقی و روانی قرار داده بود. افزون بر آن، شکست‌های سیاسی، از دست دادن دوستان، فشارهای مالی و مسئولیت‌های خانوادگی، همه دست به دست هم داده‌اند تا بار روانی سنگینی بر دوش او بگذارند. طبق نظریه‌های فروید و روانکاوان مدرن، وقتی امیال و هیجان‌ات سرکوب شده همچون خشم، غم، ترس، نفرت و غیره مستقیماً ابراز نشوند، به شکل‌های مختلفی تخلیه می‌شوند. جابجایی یکی از این راهکارهاست که در آن خشم نسبت به منبع اصلی خطرناک یا تهدیدآمیز، به هدفی جایگزین و کم‌خطرتر منتقل می‌شود تا فرد بتواند از فروپاشی روانی اجتناب کند. ربیحی نیز نمی‌تواند خشم و ناامیدی‌اش را مستقیماً به سمت همسر فوت‌شده یا شکست‌های سیاسی یا اعتیاد بروز دهد؛ زیرا این کار به معنای مواجهه با واقعیت تلخی است که او آمادگی روانی آن را ندارد. بنابراین، تامر به عنوان فرزند و

فردی ضعیف‌تر، هدف مناسبی برای تخلیه هیجانات سرکوب شده اوست. وقتی ربیحی تامر را با خشونت بیدار می‌کند و او را مجبور به کار می‌نماید، در واقع خشم سرکوب‌شده‌ی خود را بر سر تامر تخلیه کرده است. این خشم، نه ناشی از رفتار واقعی تامر، بلکه انعکاسی از ناکامی‌ها، فقدان‌ها و فشارهای روانی عمیق ربیحی است. از جمله پیامدهای روانی این خشونت و خشم تخلیه‌شده درخصوص تامر، ایجاد ترس، احساس ناامنی و آسیب روانی است که می‌تواند در روند رشد و شکل‌گیری هویت او تأثیر منفی بگذارد.

سرکوب

به اعتقاد فروید «سرکوبی، پس‌راندن یا واپس‌زنی، یکی از شایع‌ترین مکانیسم‌های روانی است و می‌توان آن را آغازکننده تمامی فعالیت‌های دفاعی روانی دانست» (هلر، ۱۳۸۹: ۳۳۲). در این مکانیسم دفاعی، «خاطرات استرس‌زا به صورت گزینشی از هشیاری انسان خارج و به ناخودآگاه او رانده می‌شود» (محمدنیا، ۱۳۹۳: ۱۰۱). این فرایند به شکل ناهشیار انجام می‌شود و محتوای واپس‌زده تنها در شرایط خاص و بر اثر شوک روانی یا موقعیت‌های هیجانی شدید، ممکن است دوباره به سطح آگاهی بازگردد. فروید مکانیسم سرکوبی را «سنگ بنایی می‌داند که شالوده روانکاوی بر آن استوار است» (پروین، ۱۳۷۳: ۱۱۸). در واقع سرکوب، فرایندی آگاهانه یا نیمه آگاهانه است که در آن فرد خواسته‌ها و امیال خود را مهار می‌کند، یا به طور موقت خاطرات ناراحت‌کننده را کنار می‌گذارد و به آن‌ها نمی‌اندیشد (ملا ابراهیمی و حمزه، ۱۴۰۱: ۴۹۲). در رمان کرنفال المدینة، نمونه‌ای واضح از این مکانیزم را در شخصیت ربیحی می‌توان مشاهده کرد؛ وی در اواسط داستان، در یکی از بحرانی‌ترین لحظات روانی‌اش، چنین می‌گوید:

«إِخْتَبَأَ رَبِحَى خَلْفَ سَرِيرِهِ كَطْفَلٍ بَاكِ، يَتَوَقَّ إِلَى أَشْيَاءٍ غَابَتْ، إِلَى حَبِيَّةٍ وَالْحِيرَانَ الَّذِينَ خَبَّوهُ مَرَاتٍ وَ مَرَاتٍ عَنْ عُيُونِ الْجُنُودِ. إِلَى دَمْعَةٍ تَنْهَمِرُ مِنْ عَيْنِ أُمِّهِ، وَ غَضَبَةٍ فِي قَلْبِ أَبِيهِ، تَقْفَانِ خَلْفَ قُضْبَانِ السَّجْنِ حَتَّى يَرَى الشَّمْسَ ثَانِيَةً فَوْقَ رَاحَاتِ الْحُرِّيَّةِ. رَبِحَى يَجِنُّ إِلَى ذَاتِهِ، بَكِي بِلَا انْقِطَاعٍ، عَاتَبَ نَفْسَهُ قَائِلًا: كَيْفَ أَكْفَيْتُ وَالِدَيَّ الَّذِينَ أَرْهَقَهُمَا حَالِي، كُلَّمَا زُرْتُهُمَا؟ صَمَتَ بُرْهَةً وَأَكْمَلَ: أَسْرَفْتُهُمَا، نَعَمْ، أَصْبَحْتُ سَارِقًا... أَنَا ابْنُ عَاقٍ... رَجُلٌ غَابَتْ عَنْهُ الرَّجُولَةُ، أَصْبَحْتُ بِلَا دِينَ أَوْ صَمِيرٍ، كَيْفَ تَجَرَّأْتُ وَسَرَفْتُ ثَمَنَ دَوَاءِ أُمِّي وَفَرَزْتُ ضَاحِكًا؟ هَانَتْ دُمُوعُهَا وَ هِيَ تَسْتَعِيثُ أَمَامِي... وَ أَنَا لَا أَعِي وَلَا أُدْرِكُ أَنَّ حَيَاتَهَا مَرْهُونَةٌ بِوُجُودِ الدَّوَاءِ.»^۹

(رملاوی، ۲۰۱۹: ۷-۸).

این بخش، از نظر روان‌کاوانه بسیار معنادار است؛ پیش از این لحظه، در هیچ‌کجای روایت، ربیحی اشاره‌ای به دزدی از مادرش نمی‌کند. در رفتارهای پیشین او نیز خبری از عذاب وجدان یا شرم در این زمینه دیده نمی‌شود. همین سکوت نسبی نسبت به چنین خاطره‌ی تکان‌دهنده‌ای، خود نشانه‌ای از سرکوب اولیه‌ی

این خاطره است. افزون بر آن، لحظه‌ای که این جمله بیان می‌شود، دقیقاً زمانی است که ربیحی با بحرانی عمیق درونی دست و پنجه نرم می‌کند. در واقع، لحنی که ربیحی در جمله‌اش به کار می‌برد، لحنی ساده برای یادآوری گذشته نیست. از رو با شگفتی، خشم و نوعی ناباوری از خودش می‌پرسد که چرا پول داروهای مادرش را برداشته و گستاخانه از منزل فرار کرده است؟ این لحن بازتابی از مواجهه‌ی ناگهانی با یک تصویر سرکوب شده است؛ مواجهه‌ای که با شوک، شرم و نفرت از خود نیز همراه می‌شود؛ یعنی ذهن او اکنون برای اولین بار در حال هشیارشدن نسبت به این خاطره‌ی ناخوشایند است. همچنین، کاربرد افعالی مانند "التماس می‌کرد"، "زندگی مادرم بستگی داشت" و "خنده‌کنان فرار کردم"، تصویرسازی عمیق‌تری از رنج پنهان شده در درون ربیحی را نشان می‌دهد. این جملات، نه تنها بار احساسی بالایی دارند، بلکه گواهی است بر اینکه ربیحی تا این لحظه، آن‌گونه که باید، احساس همدلی و درک عمیق از رنج مادرش نداشته است. اما اکنون، تحت تأثیر شوک روانی، ذهن او نمی‌تواند بیشتر در برابر این خاطره مقاومت کند. از نظر فروید، «سرکوب زمانی رخ می‌دهد که خاطره یا میل، آن‌قدر تهدیدکننده است که اجازهی ماندن در سطح آگاهی را ندارد، اما همچنان در ناخودآگاه فعال باقی می‌ماند و گاه از طریق احساسات مبهم، اضطراب یا رفتارهای دفاعی بروز می‌یابد» (فروید، ۱۳۸۴: ۳۲). در مورد ربیحی نیز می‌توان دید که در سراسر داستان، رفتارهای ناهنجار او همچون خشونت، بی‌تفاوتی، بی‌اخلاقی و اعتیاد، می‌تواند بازتاب همان تنش درونی سرکوب‌شده‌ای باشد که اکنون، با حضور تامر، به شکل خاطره‌ای روشن به سطح آگاهی بازگشته است. بنابراین، با توجه به سکوت اولیه نسبت به این خاطره، مواجهه‌ی ناگهانی در لحظه‌ی بحران روانی، لحن انکاری جمله و زمینه‌های درونی پرتنش ربیحی، می‌تواند با اطمینان گفت که این لحظه، نمونه‌ای دقیق و مطابق با تعریف روان‌کاوانه‌ی سرکوب است. بازگشت این خاطره، نتیجه‌ی گشایش موقتی دروازه‌های ناخودآگاه است؛ چیزی که در نظریه‌ی فروید بارها به آن اشاره شده است. در نتیجه، انسان با خاطره‌ای که سرکوب شده بود و اکنون به سطح آگاهی باز می‌گردد مواجه است؛ نه یک یادآوری عادی یا صرفاً ابراز پشیمانی، بلکه نقطه‌ی آشکارشدن یک محتوای واپس‌زده که از درون، شخصیت ربیحی را فرو می‌پاشاند.

واپس‌روی

این مکانیسم دفاعی زمانی برای انسان اتفاق می‌افتد که از نظر احساسی لحظه کنونی را رها کند و به نقطه‌ای در گذشته برگردد. وقتی انسان دچار واپس‌روی می‌شود، به زمانی از زندگی گذشته خود بازمی‌گردد که عمدتاً دوره‌ی کودکی اوست (لی، ۱۴۰۱: ۱۳). یکی از صحنه‌های بسیار کلیدی و روان‌کاوانه در رمان کرنفال المدینة، لحظه‌ای است که تامر، شخصیت اصلی داستان، با یادآوری گذشته‌ی ناپدری‌اش، وجدان خفته‌ی او را بیدار

می‌کند. این دیدار نه از راه گفتگوهای طولانی بلکه با چند جمله‌ی دقیق، همراه با نگاه و رفتار صریح تامر، ربیحی را به مواجهه با خود گذشته‌اش وامی‌دارد. از این‌رو ربیحی در برابر آینه‌ای از گذشته‌ی درخشان خود قرار می‌گیرد و برای نخستین بار پس از مدت‌ها، به‌جای انکار یا فرار از واقعیت‌ها، عکس‌العملی عاطفی اما ناپایدار از خود نشان می‌دهد. این واکنش، به‌روشنی نمونه‌ای از مکانیزم دفاعی واپس‌روی است که در روان‌کاوی کلاسیک و به‌ویژه در نظریه‌ی فروید به‌عنوان بازگشت به مرحله‌ای کودکانه‌تر از رشد روانی برای کاهش اضطراب تعریف شده است. در این فراز از داستان، تامر پس از بیان خاطرات گذشته، بدون درگیری یا تهدید، اتاق را ترک می‌کند. همین برخورد صادقانه و خاموش، فشار وجدان و خاطرات ربیحی را به نقطه‌ی اوج می‌رساند. از این‌رو بلافاصله پس از خروج تامر، روایت حدیث نفس ربیحی با "من درونش" ادامه می‌یابد و با دلتنگی فراوان، خاطرات خوش و ناخوش گذشته را در ذهنش مرور می‌کند. پنهان شدن ربیحی در پشت تخت تامر و گریستن بی‌وقفه، آن‌هم با توصیف «همچون کودک گریان»، نشانه‌ای آشکار از واپس‌روی به مرحله‌ای ناپخته، وابسته و ناتوان است؛ مرحله‌ای که در آن، فرد به‌جای رویارویی منطقی با پیامدهای رفتارش، خود را به انفعال، ترحم‌طلبی و احساسات خام می‌سپارد. واپس‌روی در اینجا نه تنها در رفتار جسمانی ربیحی (پنهان شدن، گریه کردن) بلکه در ساختار گفتار درونی‌اش نیز آشکار می‌شود و می‌گوید:

«بکی بلا انقطاع، عاتبَ نَفْسَهُ فَإِنَّمَا: كَيْفَ أَكْفِيُ وَالِدِي الَّذِي أَرْهَقَهُمَا حَالِي، كَلَّمَا رَزَتْهُمَا؟ صَمَتَ بَرْهَةً وَأَكْمَلَ: أَسْرَفْتُهُمَا، نَعَمْ، أَصْبَحْتُ سَارِقًا... أَنَا ابْنُ عَاقٍ... رَجُلٌ غَابَتْ عَنْهُ الرَّجُولَةُ، أَصْبَحْتُ بِلا دِينَ أَوْ ضَمِيرٍ، كَيْفَ تَجْرَأُتُ وَ سَرَقْتَ تَمَنَ دَوَاءِ أُمِّي وَ فَرَزْتُ ضَاحِكًا؟ هَانَتْ دُمُوعُهَا وَ هِيَ تَسْتَعِيثُ أَمَامِي... وَ أَنَا لَا أَعِي وَ لَا أُدْرِكُ أَنَّ حَيَاتَهَا مَرْهُونَةٌ بِوُجُودِ الدَّوَاءِ. تُرِيَا الصَّابِرَةَ، أُسْرَتْ فِي غِيَابِ الْإِنْتِظَارِ، وَعَدَّتْهَا بِأَنَّ أَكُونَ زَوْجًا وَفِيًّا لَهَا، وَأَبَا حَائِيًا لِتَامِرِ ابْنِ صَدِيقِي... رَفِيقِ عُمَرِي الَّذِي صَدَّ عَنِّي رِصَاصَةً فَفَتَلْتَهُ... مَسْكِينَةٌ تُرِيَا... أَتَعْبَهُا الْوُقُوفُ مَا بَيْنَ الْبَيْعِ وَالشَّرَاءِ حَتَّى آخِرِ اللَّيْلِ، أَتَعْبَتْهَا عَيْنُونَ الرِّجَالِ وَهَمَسَاتُ النِّسَاءِ، تَبَّ لِي... كَيْفَ أَهْمَلْتُهَا؟» (رملای، ۲۰۱۹: ۸).

این نوع خودسرزنش‌گری، بیشتر از آن‌که حاصل بازنگری خردمندانه و تحلیلی باشد، از حالت هیجانی و پاتولوژیک سرچشمه می‌گیرد؛ یعنی دقیقاً همان عملکرد دفاعی واپس‌روی که فرد را از درد روانی شدید (در اینجا حس خیانت به والدین، رها کردن گذشته و شکست اخلاقی) دور می‌کند، اما نه با حل مسأله؛ بلکه با بازگشت به حالت عاطفی کودکانه در هم می‌تند. در نتیجه ربیحی به‌جای مواجهه با تامر و تلاش برای گفتگو یا جبران گذشته، تنها در درون خود فرو می‌رود و دچار نوعی طغیان احساسی می‌شود. این انفعال شدید در مواجهه با یک محرک اخلاقی، از ویژگی‌های رایج واپس‌روی است. از نظر روان‌کاوانه، واپس‌روی

نه تنها یک حرکت دفاعی است بلکه نشانه‌ای از توقف رشد شخصیت نیز دانسته می‌شود؛ یعنی ربیحی نتوانسته گذر سالمی از بحران‌های هویتی و اخلاقی زندگی خود داشته باشد و اکنون، با کوچک‌ترین تلنگری از سوی تامر، به مرحله‌ای از ناتوانی بازمی‌گردد که شبیه یک کودک پشیمان، گریزان و گریان می‌شود. این جملات و پرسش‌های ربیحی از من خویش، صرفاً در لابه‌لای اشک‌ها و انزوا مطرح می‌شوند؛ واپس‌روی ربیحی را به دایره‌ای بسته از احساس گناه و درماندگی بازمی‌گرداند. در نتیجه، رفتارهایی مانند گریه، پنهان‌شدن، دلتنگی برای گذشته و گفتار هیجانی، به‌عنوان مکانیسم دفاعی ناخودآگاه فعال می‌شوند تا فشار روانی او را موقتاً کاهش دهند. در واقع این واکنش دفاعی، نشانه‌ای از شکنندگی شدید شخصیت روانی اوست.

نتایج

شخصیت تامر، به‌صورت ناخودآگاه از دو مکانیزم دفاعی واکنش وارونه و خیال‌پردازی به‌صورت عمدۀ استفاده کرده است. مکانیزم دفاعی «واکنش وارونه» از نوع سطح نرمال - روان‌نژندانه - تلقی می‌شود. در مورد تامر، این واکنش در موقعیت‌هایی بروز می‌یابد که با تهدید و تحقیر شدید از سوی ناپدری‌اش ربیحی همراه باشد؛ فردی که زمانی مبارزی آزادی‌خواه بوده؛ اما اکنون به انسانی خشن، نفرت‌انگیز و سرکوب‌گر بدل شده است. تامر به‌جای ابراز خشم یا نفرت حقیقی، به تحسین گذشته‌ی انقلابی ربیحی می‌پردازد و او را به‌عنوان نماد مقاومت و شرافت می‌داند. این واکنش در واقع ابزاری ناخودآگاه برای کاهش اضطراب، حفظ انسجام روانی و جلوگیری از انفجار خشم اوست. شرایطی که او را به استفاده از این مکانیسم سوق می‌دهد، ترکیبی از احساس عجز، ترس، تهدید بدنی و خلأ حمایتی ناشی از فقدان والدین است. خیال‌پردازی به‌عنوان پناهگاهی درونی، فرد را از مواجهه‌ی مستقیم با واقعیت ناگوار دور می‌سازد و امکان تخلیه‌ی هیجانی یا تجربه‌ای جایگزین از واقعیت مطلوب را فراهم می‌آورد. در مجموع، استفاده از این دو مکانیزم دفاعی، نمایانگر روحی آسیب‌دیده و در عین حال امیدوار است که به‌نوعی تلاش می‌کند در برابر فشارهای خردکننده محیط، روان خود را حفظ و هویت خود را بازسازی کند.

شخصیت ربیحی در این رمان، نماینده‌ی انسان در مانده‌ای است که برای مقابله با ناکامی‌ها و فشارهای روانی، به مکانیزم‌های دفاعی عمدتاً ناپخته متوسل می‌شود. یکی از این مکانیزم‌ها جابجایی است که در آن، خشم و اضطراب فروخورده‌ی ربیحی نسبت به زندگی و گذشته‌اش، به‌جای تخلیه بر منبع واقعی، بر تامر فرود می‌آید؛ فریادها، تحقیرها و پرخاشگری‌های مکرر او نسبت به فرزند خوانده‌اش، نمود بارز این جابجایی پاتولوژیک است. سرکوب، مکانیزم دفاعی دیگری است که در ربیحی نمود دارد که در سطحی نیمه‌پخته عمل می‌کند. ربیحی تا مدت‌ها خاطره‌ی دزدیدن پول داروی مادرش را از ضمیر آگاه خود حذف کرده بود؛ اما با

صحبت‌های تلنگر آمیز تامر، این خاطره به صورت انفجاری به سطح آگاهی باز می‌گردد و همراه با سیلابی از احساس گناه، خود سرزنش‌گری و گریه بروز می‌کند. این واکنش عاطفی، نشان از کشمکش عمیق او با وجدان سرکوب‌شده‌اش دارد. سومین مکانیزم دفاعی موجود در شخصیت ربیحی، واپس‌روی است که در لحظات بحرانی به شکلی ناپخته عمل می‌کند. ربیحی با پنهان‌شدن پشت تخت، گریه‌های کودکانه و واگو‌یه‌های ناتوان، به مرحله‌ای ابتدایی از رشد روانی عقب‌نشینی می‌کند و همچون کودکی بی‌پناه، از مواجهه با واقعیت می‌گریزد. این رفتارهای ناپخته نشان‌دهنده‌ی ناتوانی ربیحی در به دوش کشیدن بار مسئولیت‌ها و فقدان بلوغ روانی است. در مجموع، ربیحی از مکانیزم‌های دفاعی ناپخته (جابجایی و واپس‌روی) و نیمه‌پخته (سرکوب) برای مقابله با اضطراب‌ها و عقده‌های سرکوب‌شده خود بهره می‌برد.

در رمان کرنفال المدینة، مکانیزم‌های دفاعی شخصیت‌ها نه تنها بازتاب و ویژگی‌های روان‌شناختی فردی، بلکه بازتابی از بستر اجتماعی خاص داستان نیز هستند. زندگی در اردوگاهی آکنده از محرومیت، تحقیر و خشونت، روان انسان را به سوی واکنش‌های ناپخته‌ای چون خیال‌پردازی، واپس‌روی و جابجایی سوق می‌دهد. در عین حال، آرمان شهرِ غایب، یعنی «قدس» و فضاهای اشغال‌شده‌ی داستان، در ذهن شخصیت‌ها به شکل خواسته‌ها، رویاها و شکست‌های روانی بازنمایی می‌شود. مکانیسم‌های دفاعی در این بستر، ابزاری برای بقا، مقاومت یا انکار واقعیت تلخ هستند و همین امر، پیوند میان روان‌شناسی فردی و مکان‌مندی سیاسی داستان را تثبیت می‌کند. از این رو، تحلیل مکانیزم‌های دفاعی شخصیت‌ها، زمانی عمق واقعی خود را می‌یابد که در پیوندی تنگاتنگ با زمینه‌های تاریخی، سیاسی و مکانی روایت درک شود؛ چرا که روان فرد، در خلأ شکل نمی‌گیرد، بلکه در دل ساختارهای اجتماعی و جغرافیایی‌ای که او را احاطه کرده‌اند، تکوین می‌یابد.

پی‌نوشت‌ها

۱. Cramer.

۲. ای سگ از فرمانم سرپیچی می‌کنی؟ به چهره‌ی عبوس ربیحی نگاه کرد، در سرخی چشمانش خشمی را دید که از گریه نشسته در میان ابروانش شعله کشیده بود و وحشی‌تر شده بود، بلکه او را غولی در لباس انسان دید. ترس وجودش را فرا گرفت، هراسان و با شتاب از رختخواب بلند شد، یقین کرد که محیط بیرون مهربان‌تر از خانه‌ای است که ناپدری‌اش ربیحی در آن زور می‌گوید. ربیحی دوباره فریاد زد: بلند شو برو سر کار و یک لقمه نان در بیار. بلند شو سگ صفت! من سگ نیستم، من انسانم. اتفاقاً سگی و سگزاده‌ای.

۳. خواهش می‌کنم به من و پدرم ناسزا نگو. فراموش کردی که تو بهترین دوستش بودی؟ تو خودت بیشتر از همه درباره‌ی او صحبت می‌کردی. از بخشندگی و اخلاقتش، از همکاری‌اش با دیگران و فداکاری‌هایش می‌گفتی. سرزنش نمی‌کنم، مواد مخدر

پدرم، رفیق دوران مبارزه‌ها را از یادت برده است. پدرم دست تو بود؛ دستی که با آن سنگ پرتاب می‌کردی و در مقابل ماشین‌ها می‌ایستادی. تو دست او بودی؛ همان دستی که بزرگ‌ترین شعارها را روی دیوارها می‌نوشت، اعلامیه‌ها را پخش می‌کرد و لاستیک ماشین را آتش می‌زد. در غروب‌های انقلاب، شما کنار هم، تجسمی از خشم و غضب بودید. آیا دوست را که با تو برای آزادی فریاد سر می‌داد، فراموش کرده‌ای؟ فراموش کرده‌ای که نفس‌های او در حضور تو بند آمد؛ همان روزی که در میان سنگ‌ها به شهادت رسید؟

۴. بلکه او را غولی در لباس انسان دید. ترس وجودش را فرا گرفت. هراسان و با شتاب از رختخواب بلند شد. یقین کرد که محیط بیرون مهربان‌تر از خانه‌ای است که ناپدریاش، ربیعی در آن زور می‌گوید. مادرش چند ماه پیش فوت کرده بود و بزرگ‌ترین مصیبت را برای او به جا گذاشت.

۵. در نبود او تامر خانواده‌ای ندارد، کسی جز مادرش او را به قلبش راه نمی‌دهد. چه بسیار پیش آمده بود که آرزو می‌کرد ای کاش مادرش در کنارش بود و پرده‌های محبتش را بر پنجره‌های محرومیت او می‌آویخت.

۶. خدایا! چند سال طول می‌کشد تا تحصیلاتم تمام شود و با مدرکم همانطور که مادرم دوست داشت و به من سفارش می‌کرد کار کنم؟ چند سال دیگر باید بگذرد تا بتوانم با زینت ازدواج کنم و با هم از اردوگاه برویم؟ از زمانه‌ای فرار کنیم که زمان ما نیست و از مکانی بگریزیم که شایسته‌ی ما نیست. زینت... چه زیباست! فقط او مایه‌ی خوشبختی من است.

۷. ربیعی کچل از خواب بیدار شد در حالیکه موهای نداشته‌اش بر چشمان افروخته‌اش آویزان شده بود. عملاً سر و صدا به راه انداخت تا تامر از خواب بیدار شود و مثل همیشه برای خرید و فروش به بازار رود. فریادش دیوارهای خانه را به لرزه درآورد، چیزی نمانده بود که فرو بریزد. آب دهان آمیخته با بوی خواب و شراب از دهانش بیرون پرید و روی سیل‌های پریشانش نشست. ربیعی روی صورت تامر که خوابیده بود خم شد، پتو را از روی صورتش برداشت و به سمت روشنایی پرتاب کرد. تامر از جا پرید. عصبانی به نظر می‌رسید. با خودش می‌گفت که دیگر زیر بار حرف‌های زور ربیعی نمی‌رود. اما ربیعی دوباره فریاد زد: پاشو، بازار منتظر توست.

۸. به چهره عبوس ربیعی نگاه کرد، در سرخی چشمانش خشمی را دید که از گره‌ی نشسته در میان ابروانش شعله می‌کشید. وحشی‌تر شده بود، بلکه او را همچون غولی در لباس انسان می‌دید.

۹. ربیعی همچون کودک گریانی پشت تخت او پنهان شد، دلتنگ چیزهایی بود که دیگر وجود نداشت؛ دلتنگ محله‌شان و همسایه‌هایی شده بود که بارها و بارها او را از چشم سربازان دشمن مخفی کرده بودند. دلتنگ اشکی شده بود که از چشم مادرش فرو می‌ریخت و غصه‌ای که در قلب پدرش نشسته بود. آن دو بارها پشت میله‌های زندان ماندند تا ربیعی دوباره بتواند نظاره‌گر خورشید بر فراز دسته‌ای آزادی باشد. ربیعی دلتنگ خودش شده بود. بی‌وقفه می‌گریست. کمی خود را سرزنش کرد و با خود گفت: خوب است هر بار که به دیدار پدر و مادرم می‌روم زحمت‌های آنها را در حق خودم جبران کنم. چون حال و روز ناگوار من آنها را از پای درآورده است. کمی ساکت شد و سپس ادامه داد، من فرزند ناخلفی هستم. مردی که مردانگی از او رخت بر بسته است. دیگر دین و وجدانی ندارم. چطور به خودم جرأت دادم پول داروی مادرم را دزدیدم و خنده‌کنان فرار کردم؟ در حالیکه به من التماس می‌کرد و اشک می‌ریخت. من نمی‌فهمیدم که زندگی مادرم به آن داروها بستگی دارد.

۱۰. بی‌وقفه می‌گریست. کمی خود را سرزنش کرد و گفت: چطور است که هر بار به دیدار پدر و مادرم می‌روم، زحمت‌های آن‌ها را جبران کنم. چون حال و روز ناگوار من آنها را از پای درآورده است. کمی ساکت شد و سپس ادامه داد از آنها دزدی کردم. بله! دزد شده‌ام. من فرزند ناخلفی هستم؛ مردی که مردانگی از او رخت بسته است. اصلاً دین و وجدان ندارم. چطور به خودم جرأت دادم پول داروی مادرم را بدزدم و خنده‌کنان فرار کنم؟ در حالیکه به من التماس می‌کرد و اشک می‌ریخت. من نمی‌فهمیدم که زندگی مادرم به آن داروها بستگی دارد. ثریای صبور در دلانه‌ای تاریک انتظار اسیر شده است. به او قول دادم که برایش شوهر وفاداری باشم و در حق فرزندش، تامر پدری کنم. تامر پسر دوستم و رفیق عمرم بود که در مقابل گلوله‌ها از من دفاع می‌کرد. او خودش را سپر بلای جان من کرد و کشته شد. بیچاره ثریا! ایستادن تا آخر شب برای خرید و فروش او را از پا درآورد. چشم‌های هرزه مردان و بیچ‌پچ‌های زنان او را خسته کرد. خاک بر سر من! چطور او را نادیده گرفتم.

منابع و مآخذ

- پروین، لارنس (۱۳۷۳). روان‌شناسی شخصیت نظریه و تحقیق، مترجم محمد جعفر جوادی و پروین کدیور، چاپ دوم، تهران: رسا.
- پورافکاری، نصرت‌الله (۱۳۸۶)، فرهنگ جامع روان‌شناسی - روان‌پزشکی، چاپ ششم، تهران: فرهنگ معاصر.
- الجور، فراس قریطع، المقدادی، مؤید محمد و السوالمه، عائشة أحمد (۲۰۲۰). آلیات الدفاع لدى طلبة كلية التربية في جامعة اليرموك، مجلة العلوم التربوية، ۳(۱)، ۱۵۵-۱۸۳.
- خلعتری، جوادی، قربان شیرویدی، زهره، سام خانپان، اسحاق و کیانی، احمدرضا (۱۳۹۶). مباحث اساسی در روان‌شناسی شخصیت (نظریه‌ها)، چاپ چهارم، تهران: ساد.
- رملاوی، نزهه (۲۰۱۹). کرنفال المدینه، قدس: دار الجنندی للنشر و التوزیع.
- شاملو، سعید (۱۴۰۰). مکتب‌ها و نظریه‌هایی در روان‌شناسی شخصیت، چاپ سیزدهم، تهران: رشد.
- شولتز، دوان و شولتز، سیدنی ال (۱۴۰۳). نظریه‌های شخصیت، مترجم یحیی سید محمدی، چاپ پنجاه و دوم، تهران: هما.
- فروید، زیگموند (۱۳۸۴). مکانیسم‌های دفاع روانی، مترجم حبیب گوهری راد و محمد جوادی، تهران: رادمهر.
- فروید، زیگموند (۱۳۹۲). مکانیزم‌های دفاع روانی، مترجم حبیب گوهری راد و محمد جوادی، چاپ پنجم، تهران: رادمهر.
- لاندرین، رابرت دبلیو (۱۳۷۸)، نظریه‌ها و نظام‌های روان‌شناسی، مترجم یحیی سید موسوی، تهران: ویرایش.
- لی، جان (۱۴۰۱). واپس روی آگاهانه، مترجم سلیمه صدیقی، تهران: روشید.
- مسعودی، أحمد (۱۳۹۶). مکانیزم‌های دفاع روانی، تهران: دانژه.
- ملا ابراهیمی، عزت و حمزه، ریحانه (۱۴۰۱). تحلیل رمان مردان آفتاب از غسان کنفانی براساس نظریه مکانیسم دفاعی فروید، پژوهش ادبیات معاصر جهان، ۲۷، (۱)، ۵۰۲-۴۸۰. DOI: 10.22059/jor.2020.309360.2042

موللی، کرامت (۱۴۰۱). مبانی روان‌کاوی فروید- لکان، چاپ ششم، تهران: نی.

هلر، شارون (۱۳۸۹)، دانشنامه فروید، مترجم مصطفی پردل، مشهد: ترانه.

Cramer, P. (2008). Seven pillars of defense mechanism theory. *Social and Personality Psychology Compass*, 2(4), 1963–1981. DOI:10.1111/j.1751-9004.2008.00139.x

دراسة آليات الدفاع في رواية «كرنفال المدينة» وفق النظرية النفسية لفرويد

عزت ملا إبراهيمي^{۱*}

ماندة ذوالفقاري^۲

الملخص

تُعَدُّ آليات الدفاع مفاهيم أساسية في التحليل النفسي الكلاسيكي، حيث عرفها فرويد بأنها استجابات لاواعية تهدف إلى تخفيف القلق والحفاظ على التوازن النفسي. وتختلف هذه الآليات بحسب مستوى النضج النفسي للفرد، إذ تتراوح بين أشكال غير ناضجة وأخرى ناضجة. تروي رواية كرنفال المدينة لنزهة الرملاوي، ضمن سياق أدب المقاومة، قصة مراهق يُدعى تامر في مخيم فلسطيني مليء بالعنف. تهدف هذه الدراسة، بأسلوب وصفي-تحليلي ومن منظور نفسي، إلى تحديد آليات الدفاع الخفية للشخصيات الرئيسية، موضحة أن الضغوط النفسية الفردية في ظل ظروف اجتماعية وسياسية صعبة يمكن تفسيرها وفهمها بعمق أكبر. ومن ثم، تقدّم الدراسة فهماً أشمل للتفاعل بين النفس الفردية وبنى الضغوط الجماعية، مما يسهم في تفسير الاستجابات النفسية للشخصيات في نصوص المقاومة. وتشير نتائج البحث إلى أن كل شخصية استخدمت آليات دفاعية متباينة حسب حالتها النفسية ووضعها الخاص في الرواية، وأنّ هذه الآليات لا تمثل مجرد ردود فعل للتوتر الداخلي فحسب، بل تعكس أيضاً الضغوط الاجتماعية والسياسية السائدة في أجواء الرواية.

الكلمات المفتاحية: فرويد، آليات الدفاع، الصراعات الداخلية، كرنفال المدينة، نزهة الرملاوي.

۱- أستاذة في قسم اللغة العربية وأدائها، كلية الآداب والعلوم الإنسانية، جامعة طهران. إيران

۲- طالبة الماجستير في اللغة العربية وأدائها، كلية الآداب والعلوم الإنسانية، جامعة طهران، إيران